

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

EUGENIJUS GRUNSKIS

SOVIETINIŲ „LIAUDIES GYNĖJŲ“ („STRIBŲ“) LIETUVOJE ISTORIOGRAFIJA

1944 m. liepos pradžioje, vydama vokiečius, SSSR raudonoji armija įžengė į Lietuvą. Prasidėjo antroji sovietinė okupacija.

Iš ūkininkų vėl buvo atimta žemė arba sumažintas jos turimas kiekis, miestuose pakartotinai buvo nacionalizuotos įmonės. Naudojant šiurkščią prievartą, buvo vykdoma masinė 1909–1926 metais gimusių vyrų mobilizacija į Raudonąją armiją (kartu ir į karą). Iš karto po sovietinės kariuomenės įžengimo į Lietuvą prasidėjo SSSR vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisariatų bei komunistų partijos struktūrų inspiruota „tėvynės išdavikų“, „vokiečių statytinių ir talkininkų“, „vokiečių žvalgybos agentų“, diversantų, parašiutininkų, dezertyrų ir kitokių išgalvotų „lietuviškai vokiškų buržuazinių nacionalistų“ medžioklė. Gaudyti ir naikinti minėtus „kontrrevoliucinius ir socialiai pavojingus elementus“ buvo pavesta SSSR NKVD vidaus, pasienio ir konvojinės kariuomenės, taip pat įvairių frontų užnugario apsaugos kariuomenės daliniams, kurie į kraštą veržėsi įkandin Raudonosios armijos.

Sovietinė NKVD kariuomenė buvo svarbiausia ir lemiamą ginkluota jėga, slopinusi lietuvių tautos pasipriešinimą sovietinei okupacijai. Tačiau vykstant nuožmiam karui su Vokietija, Sovietų Sąjunga patyrė didžiulių materialinių ir dar didesnių žmonių nuostolių. Raudonajai armijai bei NKVD kariuomenei, „valančiai nuo priešiško elementų užnugarį“, nuolat trūko kareivių. Be to, iš svetur atvežti į Lietuvą įvairių tautybių kareiviai nemokėjo lietuviškai, nežinojo vietos tradicijų ir papročių, nepažinojo krašto. Todėl 1944 m., tik įžengus sovietinei armijai, okupacinės valdžios nurodymu Lietuvoje, kaip ir kitose kaimyninėse sovietų okupuotose respublikose (Estijoje, Latvijoje, Moldavijoje, Vakarų Baltarusijoje, Vakarų Ukrainoje) buvo pradėti burti (minėtose respublikose – iš naujo formuoti) specialūs sukairinti būriai iš vietinių gyventojų. Svarbiausias jų užduotis nustatė SSSR NKVD – kova su „priešiško elementų antivalstybiniais veiksmais“, „priešo šnipų ir diversantų naikinimas“, pagalba NKVD struktūroms „kovoje su banditizmu ir kitais antisovietiniais elementais“. Vienos tautos dalies naudojimas naikinant kitą tautos dalį, vienių lietuvių siundymas žudyti kitus lietuvius iš tikrųjų buvo sovietinių okupantų

vykdyto lietuvių tautos genocido sudėtinė dalis. Tai visiškai atitiko bolševikų išpažintą klasių kovos teoriją, kuri visuomenę skaidė į antagonistines klases. Bolševikai mokė ir skelbė, kad aštrios klasių kovos sąlygomis „atgyvenusios savo amžių klasės“ sunaikinamos, įvedama proletariato diktatūra.

Okupavę Lietuvą, bolševikai pradėjo skaidyti tautą, pjudyti vienus visuomenės sluoksnius su kitais. Pirmiausia buvo siekiama sunaikinti arba pašalinti iš Lietuvos aktyviausius, sąmoningiausius ir okupantams opozicinius gyventojų sluoksnius, atimti ir užvaldyti jų turtą, įbauginti lietuvių tautą ir užgniaužti bet kokią pasipriešinimą okupaciniam režimui. Dalijant neturtingiausioms arba sovietų valdžiai nusipelnusioms gyventojų grupėms svetimą turtą (pirmiausia žemę) buvo siekiama išplėsti sovietų valdžios socialinę bazę.

Sovietų valdžios kuriami savanoriški sukarinti daliniai buvo pavadinti naikinaisiais batalionais (rusų k. – *istrebitelnyje bataljony*), o batalionų kareiviai – naikintojais (rusų k. – *istrebiteli*). Nuo jų rusiško pavadinimo tautoje tvirtai prigijo naikintojų pravardės – „sribai“, „sribiteliai“, „skrebai“, „istrebokai“ ir panašios. Dėl menko kovingumo naikintojai prieš partizanus atlikdavo tik pagalbinį vaidmenį. Tačiau būdami vietiniai gyventojai, jie žinojo savo apylinkes, kaimus, miškus. Todėl sribai pasižymėjo kaip čekistų ir NKVD (MGB) kariuomenės dalinių vedliai, vertėjai, palydovai. Jie gana aktyviai dalyvavo žmonių vežimuose, lydėdavo po kaimus partinius ir sovietinius aktyvistus, surašinėjusius tremtinių paliktą turtą, platinusius SSSR valstybinių paskolų obligacijas. Sribai patruliuodavo miestelių gatvėse, saugodavo valdžios įstaigas ir vietas partinius bei sovietinius pareigūnus, rinkiminius punktus. Naikintojai, būdami ginkluota sovietų valdžios jėga kaime, naudodami fizinį ir moralinį terorą, varė ūkininkus į kolūkius, tikrindavo pyliavų (valstybinių pieno, grūdų, kiaušinių, mėsos, vilnų ir kitų prievolių) vykdymą, mokesčių valdžiai sumokėjimą ir daugybę kitokių „atsiskaitymų su valstybe“.

Daugiausia sribų krašte buvo 1945 m. pavasarį (11,0 tūkst.). Vėliau jų nuolat mažėjo. 1954 m. viduryje sribų būriuose tarnavo mažiau kaip 1 tūkst. kovotojų. Sovietų valdžia, žinodama menką „vietinės tautybės liaudies gynėjų“ kovingumą ir nenorą tarnauti, užverbavo nemažai iš kitur atvykusių, dažniausiai demobilizuotų kariškių. Per dešimtį su viršum metų naikintojų batalionuose ir būriuose pabuvojo kelios dešimtys tūkstančių Lietuvos gyventojų ir atvykusių iš visos SSSR žmonių. Į naikintojų būrius sovietų valdžios raginami ir skatinami stėjo buvę sovietiniai partizanai, sugrįžę iš sovietinės kariuomenės kareiviai, kumečiai, samdiniai, naujakuriai, taip pat vietiniai ir iš kitur atvykę kitataučiai. Okupacinė valdžia šiuos varginguosius kaimų ir miestelių gyventojų sluoksnius laikė savo sąjungininku kovoje su lietuvių tautos pasipriešinimu, savo atrama vykdant krašto sovietizaciją.

Sribai, taip pat iš dalies milicija buvo lietuviškiausios sovietinės represinės struktūros. Tačiau lietuviai į sribus ėjo nenoriai. Trūkstant kadro, į naikinamuosius būrius buvo priimami nepilnamečiai bei moterys. Į sribų būrius pateko ir deklasuoti, nesubrendę asmenys, žmonės su kriminaline praeitimi ir nusikalstamais

polinkiais. Nors 1945 m. Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) CK ir sovietinės Lietuvos administracija naikinamuosius būrius pavadino „liaudies gynimo būriais“, o naikintojus – „liaudies gynėjais“, dėl savo žiaurumo, amoralaus elgesio „liaudies gynėjais“ visoje Lietuvoje liūdnei pagarsėjo kaip vagys, plėšikai, girtuokliai ir žudikai.

Iš pradžių į stribus įsirašė ir dalis jaunuolių, norėjusių išvengti mobilizacijos į frontą ar į Raudonąją armiją. Kai kurie tapo stribais, siekdami apsaugoti tėvus ar artimuosius nuo išvežimo į Sibirą bei išbuožinimo. Pasitaikė atvejų, kai į naikinamuosius būrius stėjo pasipriešinimo organizacijų ir partizanų pasiūsti žmonės, kuriems buvo pavesta trukdyti, dezorganizuoti stribų būrių veiklą, parūpinti ginklų ir vykdyti kitokias užduotis. Dauguma minėtų vyrų, supratę, kad sovietų valdžia stribų pagalba siekia supjudyti ir naikinti tautą, nenorėdami dalyvauti žmonių žudynėse, patys arba partizanų įbauginti greitai pabėgo iš šių sukurtų būrių.

Žinoma, ne visi „liaudies gynėjais“ buvo plėšikai ir žudikai. Tarp jų buvo ir tokių, kurie dar nebuvo praradę žmoniškumo. Nujausdami ar sužinoję apie galimus vežimus ar suėmimus, kratas, kai kurie įspėdavo pažįstamus, gimines ar kaimynus. Tačiau ne šie žmonės nulėmė naikinamųjų būrių veiklą ir vaidmenį. Stribai, uoliai tarnaudami sovietiniam režimui, prisidėjo prie sovietinių okupantų vykdyto lietuvių tautos genocido. Jie persekiojo, gaudė ir žudė partizanus bei jų rėmėjus, dalyvavo žmonių trėmimuose ir kitose baudžiamosiose akcijose, žudė, kankino ir plėšė tautinius gyventojus. Sunkiausius nusikaltimus įvykdė stribai smogikai – čekistų sukurtų specialiųjų būrių ir grupių nariai. Stribų veikla ir darbai buvo pragaištingi lietuvių tautos interesams, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui. Kita vertus, akylai tarnaudami okupantams, padėdami jiems naikinti savo tautiečius, žmonių nekenčiami ir niekinami daugelis stribų patys tapo sovietinio režimo savotiškais aukomis. Todėl „liaudies gynėjų“, kaip sovietinių okupantų ir jų represinių struktūrų pagalbininkų, veiklos ir vaidmens nušvietimas ir tyrimas yra svarbus tiek moksliniu, tiek politiniu požiūriu. Tai padeda aiškiau ir giliau suvokti Lietuvą okupavusios Sovietų Sąjungos tikslus ir politiką lietuvių tautos ir Lietuvos atžvilgiu.

Sovietinių istorikų ir teisininkų darbai

Didesnės apimties darbų (monografijų), skirtų stribų veiklai nušviesti, iki šiol nėra. Sovietų Lietuvoje apie stribus (tada vadintų „liaudies gynėjais“) trumpai rašyta apibendrinančiuose darbuose, skirtuose Lietuvos KP ir Lietuvos SSR istorijai¹.

¹ *Lietuvos TSR istorija*, t. 4: 1940–1958 metai, Vyr. red. B. Vaitkevičius, Vilnius: Mokslas, 1975, p. 258–259; *История Литовской ССР (С древнейших времен до наших дней)*, Отв. ред. Б. Вайткявичюс, Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 521–522; *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3: 1940–1959, Ats. red. R. Šarmaitis, Vilnius, 1985, p. 283, 341; *Tarybų Lietuvos valstietija: Istorijos apybraiža*, Ats. red. H. Šadžius, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 93, 101.

Kiek plačiau apie sribus rašė vadinamajai klasių kovai, ūkių kolektyvizacijai skirtuose monografinio pobūdžio darbuose sovietiniai Lietuvos SSR ir Lietuvos komunistų partijos istorijos tyrinėtojai Pranas Olekas², Algirdas Rakūnas³, Stasys Laurinaitis⁴. Pranas Olekas teigė, kad, „gindami socialistinius iškovojimus bei savo tėvų, brolių, seserų ir kitų artimųjų gyvybes, Komunistų partijos ir darbo žmonių reikalui atsidavę liaudies gynėjai kovojo ryžtingai, negailėdami jėgų ir gyvybės“⁵. Aukšto rango partiniam ir sovietiniam pareigūnui P. Olekui pritarė ir istorikas A. Rakūnas. Pasak jo, „liaudies gynėjai, įrodydami ištikimybę savo liaudžiai, įvykdė daug drąsių žygdarbių. Jie padėjo Lietuvos Komunistų partijai ir tarybų valdžiai įgyvendinti revoliucinius, politinius ekonominius bei socialinius pertvarkymus krašte“⁶. Panašiai tvirtino ir istorikas Antanas Augustas⁷. Naikintojus jis vadino tikrais patriotais. Istorijos mokslų kandidato disertacijoje jis teigė, jog „liaudies gynėjai buvo pagrindinė jėga, triuškinusi banditinių pogrindį, saugojusį socialistinę nuosavybę ir naujakurius nuo buržuazinių nacionalistų teroro“⁸. Kartu A. Augustis nepagrįstai teigė, kad neįmanoma nustatyti tikslaus sribų skaičiaus, nes, pasak jo, „liaudies gynėjų skaičius įvairiose apskrityse, priklausomai nuo vietose esamos politinės padėties, įvairiais metais buvo labai nevienodas“⁹.

Komjaunimo organizacijų veiklą ugdant sribų ištikimybę sovietinei valdžiai apžvelgė Juozas Bagušauskas¹⁰.

Sovietinėje periodikoje panegiriškus straipsnius apie sribus paskelbė istorikai A. Rakūnas¹¹ bei Juozas Jermalavičius¹². Pastarasis LKP istorikas, trumpai aprašęs

² P. Olekas, *LKP kova už socialistinių žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 65–66, 103–106.

³ A. Rakūnas, *Klasių kova Lietuvoje 1940–1951 metais*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 194–199.

⁴ S. Laurinaitis, A. Rakūnas, *Kovoje už socialistinę Lietuvą*, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 85–98; S. Laurinaitis, A. Rakūnas, Buržuazinių nacionalistų antiliaudinė veikla pokario metais. Nacionalistinio pogrindžio sutriuškinimas, *Lietuvos Komunistų partijos kova su nacionalizmu*, sudaryt. K. Valančius, Vilnius: Mintis, 1987, p. 112–123.

⁵ P. Olekas, min. veik., p. 104.

⁶ A. Rakūnas, *Klasių kova Lietuvoje 1940–1951 metais*, p. 197.

⁷ A. Augustas, *Lietuvos komunistų partijos kova prieš buržuazinį nacionalizmą socializmo statybos metais respublikoje*: Dis. ist. m. kand. laipsniui įgyti, Vilnius: Vilniaus valst. V. Kapsuko univ., 1972, l. 99–103; A. Augustas, Buržuazinio nacionalistinio pogrindžio sutriuškinimas Tarybų Lietuvoje 1944–1951, *LKP istorijos klausimai*, 1971, t. 10, p. 65–79.

⁸ A. Augustas, *Lietuvos komunistų partijos kova...*, l. 102.

⁹ Ten pat, l. 103.

¹⁰ J. Bagušauskas, Jaunimo pilietiškumo ugdymas Lietuvos komjaunimo veikloje (1944–1960), *LKP istorijos klausimai*, t. 43, 1989, p. 16–27.

¹¹ A. Rakūnas, Liaudies gynėjai socializmo kūrimo sargyboje, *Laikas ir įvykiai*, 1989, Nr. 15, p. 19–23.

¹² J. Jermalavičius, Liaudies gynėjai – liaudies didvyriai, *Laikas ir įvykiai*, 1983, Nr. 10, p. 20–22, J. Jermalavičius, Istorinė tiesa bus išaiškinta: Lietuvos KP CK ideologinio skyriaus ve-

„liaudies gynėjų“ kovas, padarė tokias išvadas: „Kovoje už darbo žmonių saugumą liaudies gynėjai parodė savo aukštas politines idėjines-moralines savybes. Atkaklumas ir drąsa, ryžtas ir optimizmas – tai būdingiausi liaudies gynėjų bruožai. Liaudies gynėjai buvo tikri liaudies didvyriai.

Liaudies gynėjų būriai buvo ypač turtingas partinių, tarybinių, ūkinių darbuotojų kadru rezervas, nes jie darbo žmonėms buvo tikri politinio brendimo universitetai.

Lietuvos liaudis, jos didvyriški gynėjai nugalėjo buržuazinių nacionalistų terorą, iškovojo taikų socialistinį gyvenimą. Likvidavus banditų gaujas, liaudies gynėjai sugrįžo į taikų kuriamąjį darbą. Atsidavimas liaudžiai, ištikimybė Komunistų partijai, meilė socialistinei Tėvynei ir toliau liko jų būdingais bruožais“¹³.

Apie įvairiose vietovėse žuvusius sribus, jų dalyvavimą kuriant komjaunimo organizacijas ir kolektyvizuojant kaimą apie dešimt straipsnių paskelbta LSSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos parengtuose rinkiniuose „Kraštotyra“.

Tam tikrą dėmesį sribams, jų sudėčiai skyrė teisininkas Romualdas Stanislovaitis teisės mokslų kandidato disertacijoje¹⁴, parašytoje rusų kalba ir apgintoje 1972 m. Tartu (Estija) valstybiniame universitete. Jis pirmasis pabandė tirti sribų sudėtį pagal socialinę padėtį, tautybę, partiškumą ir amžių. Dėl duomenų stokos (naudojosi tik tuo metu prieinamais buvusio Partijos istorijos instituto prie LKP CK partinio archyvo fondais) kiek išsamesnės analizės jam nepavyko padaryti. R. Stanislovaitis, skirtingai nuo daugelio to meto mokslininkų, teigė, kad ginkluotą pasipriešinimo sąjūdį užgniaužė ne vieni sribai. Pasak jo, „nacionalistinės gaujos ir jų centrai buvo likviduoti valstybės saugumo organų tardyminės, operatyvinės ir karinės veiklos dėka kartu su kariuomenės daliniais, liaudies gynimo būriais ir ginkluoto aktyvo grupėmis“¹⁵.

Dažniausiai minėtose knygose ir straipsniuose buvo apsiribojama sribų batalionų organizavimo priežasčių (oficialiosios propagandos požiūriu) išvardijimu, pateikiami fragmentiški, dažnai prieštaringi statistiniai duomenys apie sribų skaičių krašte ir kai kuriuose apskrityse atskirais metais.

To priežastys – skurdi archyvinių šaltinių bazė bei valdžios cenzūra. Sovietinio režimo laikais represinių ir partinių archyvų slaptieji fondai buvo neprieinami net ir LKP istorikams. Sovietinių istorikų ir žurnalistų knygose daugiausia dėmesio buvo skiriama „banditų ir kitų buržuazinių nacionalistų žiaurumams“ aprašyti, parodyti „liaudies gynėjų“ pastangas apginti varginguosius valstiečius ir kaimo sovietinius

dėjo prof. dr. J. Jermalavičiaus pranešimas nukentėjusių nuo nacionalistinio teroro respublikiniame suvažiavime 1990 m. gruodžio 8 d., *Tarybų Lietuva*, 1990 12 20, p. 2; J. J e r m a l a v i č i u s, Kaltinimas be senatis, *Laikas ir įvykiai*, 1988, Nr. 15, p. 6–9.

¹³ J. J e r m a l a v i č i u s, Liaudies gynėjai – liaudies didvyriai, *Laikas ir įvykiai*, 1983, Nr. 10, p. 22.

¹⁴ Р. С т а н и с л о в а й т и с, Осуществление функции подавления сопротивления свергнутых классов в Советской Литве в 1940–1951 гг.: Дис. на соиск. ученой степени канд. юридич. наук, Вильнюс, 1970, л. 183–199.

¹⁵ Ten pat, l. 183.

aktyvistus nuo „banditų teroro“. Taip pat buvo išvardijami sribų laimėti susirėmimai su partizanais („liaudies gynėjų“ nesėkmes ir nuostolius buvo stengiamasi nutylėti), pateikiami LKP CK ir LSSR valstybės saugumo komiteto aprobuoti, bet nepilni duomenys apie sribų nukautus ir sučiuptus partizanus, paimtus ginklus ir kitus „laimikius“. Minėtuose sovietinių istorikų darbuose skaitytojui iš esmės peršama viena išvada – „liaudies gynėjai“ sutriuškino „antisovietinį nacionalistinį ginkluotą pagrindį“ ir apgynė lietuvių liaudį nuo „klasinio priešo“. Tuo tarpu sribų žiaurumai, plėšikavimai, taikių ūkininkų terorizavimas, dalyvavimas masiniuose trėmimuose ir kitose baudžiamosiose akcijose buvo visiškai nutylimi.

Žurnalistų ir rašytojų kūriniai

Propagandiniai sumetimais („kova su buržuazine nacionalistine ideologija“) LKP CK ir LSSR KGB užsakymu žurnalistai parengė keletą sribų „žygdarbius“ šlovinančių knygelių. Tam tikslui skirtos žurnalistų Vytauto Dėnio¹⁶, Vlodo Jasinsko¹⁷, Stasio Kalinausko¹⁸, Petro Rimkaus¹⁹, Antano Viršulio²⁰ ir kitų parašytos „dokumentinės apybraižos“²¹. Eduardas Uldukis, talkininkaujant „liaudies gynėjui“ biržiečiui Vytautui Gailiūnui, parašė „dokumentinę apysaką apie Papilio valsčiaus (Biržų aps.) sribų kovas su buržuaziniais nacionalistais pokario metais“²². Minėtuose „dokumentiniuose“ kūrinuose vaizduojami atskiri pergalingi sribų, dažniausiai vadovaujamų nelietuvių tautybės karininkų, susirėmimų su partizanais momentai. Retai pažymima įvykio data, o kartais – ir tikslī vieta. Apybraižose nupiešti ryžtingų, drąsių, kartu ir jautrių bei dorų „liaudies gynėjų“ paveiksiai. Priešinga pusė – partizanai – buvo vaizduojami tamsiausiomis spalvomis, kaip sužvėrėję, nekaltu krauju nuo kojų iki galvos apsitaškę budeliai.

¹⁶ V. Dėnas, *Ir mirdami kovojo*, Vilnius: Mintis, 1967, 112 p.

¹⁷ V. Jasinskas, *Ramonas pakėlė ginklą...* Dokumentinė apybraiža, Vilnius: Mintis, 1967, 150 p.

¹⁸ S. Kalinauskas, *Paskutinė radiograma*: Dokumentinė apybraiža, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1963, 116 p.

¹⁹ P. Rimkus, *Tai buvo Leipalingyje*: Dokumentinė apysaka, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1961, 71 p.; P. Rimkus, *Rūstus pavasaris*, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1962, 116 p.

²⁰ A. Viršulis, *Netolimos praeities žygdarbiai*, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1958, 132 p.

²¹ M. Chienas, K. Šmigelskis, E. Uldukis, *Vanagai iš anapus*: Dokumentinė apybraiža, antroji laida, Vilnius: Valst. grožinės lit. l-kla, 1961, 274 p.; *Stipresni už mirtį*. Sudaryt. E. Dirvelė, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1961, 191 p.; *Štai jų tikrasis veidas*, sudarė T. Butkus, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1963, 148 p.

²² E. Uldukis, V. Gailiūnas, *Su šautuvu ir plūgu*: Dokumentinė apysaka, Vilnius: Vaga, 1966, 259 p.

Rašytojai, kaip ir kiti menininkai, skirtingai negu istorikai, paskutiniaisiais sovietinio režimo dešimtmečiais turėjo tam tikrą „dozuotą“ kūrybos laisvę. Todėl Jono Avyžiaus²³, Vytauto Bubnio²⁴, iš dalies Vytauto Petkevičiaus²⁵ bei Mykolo Sluckio²⁶ romanuose pavaizduoti sribų tipai – pikti, kerštingi, o neretai – vagys ir girtuokliai – atitiko istorinę tiesą. Užsispyrę, žiaurūs ir akli okupantų valios vykdytojai (nors ir ne bailiai) pavaizduoti sribai Jurgis Naravas ir Jurgis Senavaitis V. Bubnio kūrinuose „Alkana žemė“ ir „Po vasaros dangum“ bei Žgutas – Žentulis – J. Avyžiaus romane „Degimai“. V. Petkevičiaus romane „Apie duoną, meilę ir šautuvą“ sribai rekvizuoja grūdus ir uždega ūkininko sodybą, kur pasislėpė partizanai, giriasi „patėškę banditus vidury turgaus“ ir pastatę sargybą...

Tautos kūryba

Tikrąjį didžiosios tautos daugumos požiūrį į sribus atspindėjo ne sovietų valdžios cenzūruoti moksliniai ar meniniai leidiniai, o liaudies kūryba (eilėraščiai, dainos, patarlės, priežodžiai). Kaimuose ir miesteliuose gyvenę ar į miškus pasitraukę mokytojai, gimnazistai, kiti savamoksliai poetai (dažnai nežinomi) sukūrė daug gaudžių ir kovingų, pašėpiančių ir grasinančių eilėraščių bei dainų, tarp jų ir apie sribus. Nemažai pogrindyje sukurtų eilėraščių žuvo mūšių, trėmimų metu, kiti sunaikinti čekistų. Eilėraščių apie sribus paskelbta Dzūkijos ir Žemaitijos partizanų dainų rinkiniuose. Liaudies sukurtuose posmuose buvo pašėpiami vagys ir girtuokliai sribai, smerkiami jų žiaurumai, grasinama jiems²⁷. Partizanų kūryba, rezistencijos laikų eilėraščius ir dainas, kuriuose minimi ir sribai, yra aptarę literatūros mokslininkai Vytautas Kubilius²⁸ ir Aldona Kačerauskienė²⁹ bei žurnalistai Izidorius Ignatavičius³⁰ ir Juozas Kuckailis³¹. Historikas Liudas Truska taikliai pastebėjo:

²³ J. Avyžius, *Degimai*: Romanas, Vilnius: Vaga, 1982, 501 p.; J. Avyžius, *Sodybų tuštėjimo metas*: Romanas, trečia knyga, Vilnius: Vaga, 387 p.; J. Avyžius, *Sodybų tuštėjimo metas*: Romanas, ketvirta knyga, Vilnius: Vaga, 1989, 402 p.

²⁴ V. Bubnis, *Alkana žemė. Po vasaros dangum. Nesėtų rugių žydėjimas*, trilogija, Vilnius: Vaga, 1977, 695 p.

²⁵ V. Petkevičius, *Apie duoną, meilę ir šautuvą*: Romanas, Vilnius: Vaga, 1967, 579 p.; V. Petkevičius, *Grupė draugų*: Romanas, Vilnius: Vaga, 1985, 416 p.

²⁶ M. Sluckis, *Laiptai į dangų*: Romanas, Vilnius: Valst. grožinės lit. l-ka, 1963, 452 p.

²⁷ *Sušaudytos dainos: Dzūkijos partizanų dainos*, sudarė ir parengė V. Lėdas, H. Rimkus, Vilnius: Vaga, 1990, 366 p.; *Kovos keliu žengiant: Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos. 1945–1953 metai*, iš Vakarų (Jūros) srities partizanų leidinių atrinko ir parengė spaudai L. Gudaitis, Vilnius: Vyturys, 1991, 295 p.

²⁸ V. Kubilius, *XX amžiaus literatūra: Lietuvių literatūros istorija*, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 418–424.

²⁹ A. Kačerauskienė, Pokario Lietuva rezistencijos dainose, *XXI amžius*, 1997 01 29, p. 7, 16.

³⁰ I. Ignatavičius, Pokario referendumas dėl Maskvos „pergalės“, *Dienovidis*, 1995 05 05, p. 11.

³¹ J. Kuckailis, Ir apie sribus dainų sudėta, *Dienovidis*, 1995 05 12, p. 5.

„Rezistencija paliko mums tūkstančius patriotinių dainų, o ar kas girdėjo sribų dainas? Ne, nes jie dainas ne kūrė, o anot rašytojo R. Gudaičio, šaudė. O jei kada ir dainavo, tai ne lietuviškai“³².

Išėjimo mokslininkų darbai

Išėjimo Lietuvoje sribų fenomeną plačiau analizavo žinomas visuomenės veikėjas Juozas Brazaitis (Ambrazevičius)³³ bei filosofas ir politologas Kęstutis K. Girnius³⁴. Savo darbuose daugiausia jie rėmėsi partizanų į Vakarus atgabentais pranešimais, sovietinės Lietuvos spauda bei žurnalistų ir istorikų darbais. Bibliografinę reikšmę turi Vlodo Ramojaus knyga³⁵, kur perpasakojami iš sovietinės spaudos surinkti tendencingi straipsniai apie partizanų ir sribų susirėmimus.

Atgimimo laikų ir nepriklausomos Lietuvos literatū ir istorikų darbai

Prasidėjus Atgimimui, Lietuvoje pirmieji publicistinius straipsnius apie sribus paskelbė rašytojai Romas Gudaitis³⁶ ir Vytautas Petkevičius³⁷. Jie pateikė emocingus, tačiau artimus istorinei tiesai sribų veiklos ir jų vaidmens įvertinimus. R. Gudaitis pažymėjo, kad „liaudies gynėjai“ pagrįstai žmonių buvo vadinami sribais arba skrebaus, nes jų „tarpe apščiai buvo girtuoklių, tinginių, tamsių ir kerštingų, žiaurių žmonių. <...> Pernelyg atvirai jie džiūgavo bunkeriu nesuradę, besislaps-tančiųjų neaptikę, užtat rūkytų lašinių paltis, kumpius, karkas, puodynes su medum ir sviestu užosdavo geriau už mokytus kareivių šunis, juk gėrybių eksproprijavimas vakaro vaišėms ir išsinešimui buvo klasinės teisybės pasireiškimas, neišardomos proletariato ir valstiečių sąjungos bei aukšto idėjinio sąmoningumo forma“³⁸.

Po Nepriklausomybės atkūrimo istorikai paskelbė apie sribus nemažai straipsnių, parašytų remiantis buvusiais slaptais partinių ir represinių žinybų archyvų fondais. Juo-

³² L. T r u s k a, Herojiškas ir tragiškas mūsų tautos istorijos puslapis, J. D a u m a n t a s, *Partizai*, trečias patais. ir papild. leidimas, Vilnius: Vaga, 1990, p. 564.

³³ J. B r a z a i t i s, *Vienų vieni*, fotograf. leidimas, Vilnius: „Vilties“ spaustuė, 1990, p. 242–250, 509–513.

³⁴ K. K. G i r n i u s, *Partizanų kovos Lietuvoje*, fotograf. leidimas, Vilnius: „Atgimimo“ b–vė, Moksas, 1990, p. 27–29, 66, 73, 217–224, 248.

³⁵ V. R a m o j u s, *Kritusieji už laisvę*, t. 1, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1967, 182 p.; t. 2, Brooklyn, N. Y., Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1969, 195 p.

³⁶ R. G u d a i t i s, Mes – iš peršautų dainų krašto, *Literatūra ir menas*, 1988 06 11, p. 2–3.

³⁷ V. P e t k e v i č i u s, Pasiutusiu miltų – pasiutus ir košė, *Literatūra ir menas*, 1988 07 02, p. 4–5.

³⁸ R. G u d a i t i s, min. veik., p. 2.

zas Starkauskas³⁹ nagrinėjo stribų dalinių kūrimo, jų struktūros, dalyvavimo kovose su partizanais klausimus. Tačiau, atrodo, J. Starkauskas kiek supaprastino ir susiaurino stribų funkcijas ir reikšmę pokario Lietuvoje. „Stribai pavojingi buvo ne tiek kaip kariai, – konstatavo jis, – o kaip tam tikra šnipelių atmaina. Dauguma jų, būdami vietiniai gyventojai, per savo žmonas, vaikus, gimines, surinkdavo įvairias žinias, vertėjaudavo tardant, apklausinėjant gyventojus, buvo vedliais kariuomenei. Savo prastą kovingumą jie kompensuodavo žiaurumu“⁴⁰. Nijolė Gaškaitė⁴¹ ir Mindaugas Pocius⁴² pateikė nemažai įdomių ir vertingų faktų apie stribų žiaurumus, jų dalyvavimą čekisto majoro Aleksejaus Sokolovo sukurtuose smogikų – partizanų žudikų būriuose. Eugenijus Grunskis⁴³ nagrinėjo stribų dalinių kūrimo ir jų dalyvavimo baudžiamosiose akcijose prieš partizanus ir gyventojus klausimus. Apie stribų vaidmenį kovose su rezistentais, jų sudėtį rašė antisovietiniam pasipriešinimui bei lietuvių tautos genocidui skirtose knygose istorikai Liudas Truska⁴⁴, Arvydas Anušauskas⁴⁵ bei kiti⁴⁶.

³⁹ J. Starkauskas, Stribai, *Laisvės kovų archyvas*, t. 17. Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, Istorijos sekcija, 1996, p. 89–122; J. Starkauskas, Pokario Lietuva čekistų dokumentuose, *Laisvės kovų archyvas*, t. 19: Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, Istorijos sekcija, 1996, p. 66–83.

⁴⁰ J. Starkauskas, Stribai, p. 119.

⁴¹ N. Gaškaitė, Stribai, *Veidas*, 1993, Nr. 37, p. 7, 25; N. Gaškaitė, Iš kur atsiranda pasakos apie vilkolakius, *Amžius*, 1993 06 1–25, p. 4, 10; N. Gaškaitė, MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą, *Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose* (Konf. medžiaga. 1993 06 12). Vilnius–Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, Lietuvos genocido tyrimo centras, 1994, p. 71–71; N. Gaškaitė, Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai, *Laisvės kovų archyvas*, t. 11. Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, Istorijos sekcija, 1994, p. 123–136.

⁴² M. Pocius, MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945–1959 m., *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, 1996, Nr. 1, p. 49–71; Nr. 2, p. 53–66.

⁴³ E. Grunskis, Baudėjai, *Literatūra ir menas*, 1989 12 09, p. 12; E. Grunskis, Akadcmikas kaltina liaudies gynėjus, *Pasaulis*, 1991, Nr. 5, p. 43–47; E. Grunskis, Naikinamųjų batalionų kūrimas ir veikla 1944–1945 metais, *Pasaulis*, 1992, Nr. 3–8, p. 20–29; E. Grunskis, Lietuvos gyventojų trėmimai, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*: Dokumentų rinkinys (patais. ir papild. leidimas), sudarė E. Grunskis, V. Kašauskienė, H. Šadžius, ats. red. A. Tyla, Vilnius: Lietuvos ist. inst., Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1995, p. 69–70; E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais*, Vilnius: Lietuvos ist. inst., Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996, p. 77–78, 88, 92, 105, 209–210; E. Grunskis, Naikintųjų batalionų sukūrimas ir veikla 1944–1945 metais, *Karo archyvas*, Vilnius: LR Krašto aps. m–ja, Leidybos centras, 1997, t. 14, p. 203–218; E. Grunskis, Sovietinių represinių struktūrų veikla 1944–1954 m., *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 218–227.

⁴⁴ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 157–158.

⁴⁵ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 272–275.

⁴⁶ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 378–383, 403–405.

Apie stribų žiaurumus ir jų piktadarybes nemažai medžiagos paskelbta kraštotyrinio pobūdžio knygoje ir apybraižose apie Lietuvos partizanų kovas⁴⁷.

Dokumentų rinkiniai

Ilgą laiką Lietuvoje nebuvo dokumentų rinkinių apie stribų dalinių kūrimą, dalyvavimą represinėse ir kitose akcijose. Pirmieji keli dokumentai (Nr. 238–240) apie sovietų valdžios rūpinimąsi savo gynėjų gerove paskelbti 1993 m. išleistoje „Lietuvos istorijos chrestomatijoje (1891–1900 III 11)“⁴⁸. „Liaudies gynėjų“ dalyvavimas gyventojų trėmimuose, žmonių žudymai, tremtinių turto grobstymai, pačių stribų patirti nuostoliai vežimų metu iš dalies nušviečiami dokumentų rinkinyje „Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose“⁴⁹. Apie tai kalbama LKP(b) CK ir LSSR LKT nutarimuose dėl tremtinių turto konfiskavimo ir paskirstymo, LKP(b) CK ir LSSR administracijos vadovų, jų įgaliotinių apskirtyse, sovietinių vidaus reikalų ir saugumo žinybų pareigūnų pranešimuose ir ataskaitose apie įvykdytus trėmimus (dok. Nr. 54, 56, 57, 64, 70, 91, 95, 129, 130, 141, 155)⁵⁰.

Vertingas šaltinis, nušviečiant stribų organizavimą, jų nusikalstamą veiklą, yra 1996 m. išleistas istorikų N. Gaškaitės, Algio Kašėtos, ir J. Starkausko parengtas stambus dokumentų rinkinys „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais“⁵¹. Įvade trumpai apibūdinami stribai, kaip specifinė sovietinių okupantų sukurta karinė formuotė, prisidėjusi prie pasipriešinimo sąjūdžio nuslopinimo krašte⁵². Rinkinio antrajame skyriuje, poskyryje „Stribai“,

⁴⁷ A. Garmutė, *Išėjo broliai*: Dokumentinės apybraižos, Kaunas: Spindulys, 1990, 192 p.; A. Garmutė, *Motinėle auginai*: Dokumentinės apybraižos, Kaunas: Spindulys, 1993, 258 p.; A. Garmutė, *Tėvo vasara*: Dokumentinės apybraižos, Kaunas: Aušra, 1996, 287 p.; A. Šimėnas, *Viltis ir gėlos ūkanose*: Dokumentinė apybraiža, Panevėžys: Tėvynė, 1993, 96 p.; S. Abramavičius, *Žalio Velnio takais*, Kaunas, 1995, p. 97–118 ir kitos.

⁴⁸ *Lietuvos istorijos chrestomatija (1861–1900. III. 11)*. Sudarė A. Gaigalaitė ir J. Skirius, Kaunas, 1993, p. 302–304.

⁴⁹ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*: Dokumentų rinkinys (patais. ir papild. leidimas), sudarė: E. Grunskis, V. Kašauskienė, H. Šadžius, ats. red. A. Tyla, Vilnius: Lietuvos ist. inst., Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1995, 626 p.

⁵⁰ Ten pat, p. 256, 291, 375, 383–384, 510–511, 515–516, 542, 580.

⁵¹ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, sudarė N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąj., Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996, 722 p.

⁵² Ten pat, p. 45–49.

paskelbta 19 dokumentų (Nr. 78–96)⁵³. Be to, 17 dokumentų (Nr. 17, 28, 46, 61, 72, 74, 103, 121, 128, 136, 139, 140, 141, 151, 164, 174, 177), kuriuose daugiau ar mažiau kalbama apie strībų veiklą, skelbiama kituose rinkinio poskyriuose ir skyriuose⁵⁴. Visi dokumentai parinkti iš Lietuvos ypatingojo archyvo (buvusio LSSR MGB, vėliau – LSSR KGB archyvo). Tai SSSR ir LSSR čekistų instrukcijos ir informacijos apie strībų batalionų ir būrių steigimą, pranešimai apie partizanų apygardų ir rinktinių vadovų pastangas demoralizuoti strībų dalinių veiklą, diegiant juose savo ryšininkus, pažymos apie enkavedistų sistemingai vykdomus agentų verbavimus „liaudies gynėjų“ būriuose. Svarbią istorinę reikšmę turi čekistų pranešimai apie partizanų įvykdytus NKVD valsčių poskyrių ir strībų būstinių puolimus, strībų dalyvavimą specialiose (smogikų) grupėse. Nors rinkinyje pateikta palyginti nedaug archyvinių dokumentų apie strībų karinę veiklą, tačiau pačių „liaudies gynėjų“ viršininkų – aukšto rango čekistų – susirašinėjimas atskleidžia strībų nepajėgumą kiek nors efektyviau kovoti su antisovietiniu pasipriešinimo sąjūdžiu, liudija apie naikintųjų nusikaltimus žmoniškumui. SSSR ir LSSR čekistų instrukcijos ir raportai apie atskirų, labiausiai pasižymėjusių žiaurumu ir sumanumu, strībų panaudojimą provokaciniuose smogikų būriuose skelbti LPKTS bei Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro leidiniuose „Laisvės kovų archyvas“ ir „Tautos atmintis“⁵⁵.

Čia aptarėme strībų globojusių represinių žinybų dokumentus. Pradėta publikuoti ir prieš sovietinę okupaciją kovojusių pasipriešinimo organizacijų archyvinė medžiaga. Dokumentų rinkinyje „Laisvės kovos 1944–1953 metais“ paskelbti Dainavos ir Kęstučio partizanų apygardų, rinktinių vadų pranešimai apie susirėmimus su strībais, perspėjimai „liaudies gynėjams“, raportai apie įvykdytus nuosprendžius strībams ir jų artimiesiems, išpėjimai gyventojams saugotis smogikų, apsimitusių partizanais, dalinių (Nr. 24, 46, 57, 58, 67, 163, 168, 177, 178)⁵⁶. Panašaus turinio dokumentai iš Tauro ir Vyčio apygardų vadovybės ataskaitų bei raportų skelbti LPKTS tęstiniame leidinyje „Laisvės kovų archyvas“⁵⁷. Naikinamųjų баталionių sukūrimą antisovietinio pasipriešinimo vadovybė suprato kaip sovietų valdžios

⁵³ Ten pat, p. 329–363.

⁵⁴ Ten pat, p. 166–167, 190–191, 228–229, 234–274, 297–298, 306, 375–376, 410–411, 458, 462–470, 495, 545, 582, 593, 594.

⁵⁵ Agentų smogikų grupių veiklos bruožai (dokumentų rinkinys), parengė J. Starkauskas, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1994, t. 12, p. 237–248; J. S t a r k a u s k a s, Agentas Kirvis–Balandis, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1995, t. 13, p. 213–230; Enkavedistų žabangos, *Tautos atmintis*, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro leidinys, 1996, Nr. 1–8, 10–12; 1997, Nr. 13.

⁵⁶ *Laisvės kovos 1944–1953 metais*: Dokumentų rinkinys, sudarė D. Kuodytė, A. Kašėta, Kaunas, 1996, p. 90–94, 184–185, 199–202, 216–219, 545–546, 554–557, 569–572.

⁵⁷ Tauro apygardos štabo dokumentai, parengė red. kolegija, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1991, t. 1, p. 13–14; t. 2, Kaunas, 1991, p. 6–7; Vyčio apygardos Briedžio rinktinės archyvinių dokumentų rinkinys, parengė G. Vaičiūnas, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1994, t. 10, p. 38.

siekimą tautos kovą prieš okupantus paversti pilietiniu karu, tarpusavio pjautybėmis. Vertingas šaltinis, nušviečiantis partizaninio sąjūdžio vadovų pastangas trukdyti stribų būrių kūrimą, dezorganizuoti jų veiklą, įbauginti pačius stribus ir jų artimuosius, yra Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio tarybos nutarimai, partizanų sričių, apygardų vadų įsakymai, instrukcijos, pareiškimai, atsišaukimai į stribus, paskelbti pagrindinėje spaudoje⁵⁸.

Iki šiol nepaskelbti išsamūs vardiniai (abėcėliniai) „liaudies gynėjų“ sąrašai, nurodant gimimo metus, vietą, tautybę, žuvimo datą ir vietą ir t.t. Šį darbą apsunkina tai, kad 1990–1991 m. iš buvusio LSSR KGB archyvo į Rusijos Federacijos Uljanovsko srities archyvą buvo išvežta 16 tūkst. stribų asmens bylų⁵⁹. Taip pat į Rusiją buvo išvežtos ir Estijos, ir iš dalies Latvijos stribų asmens bylos⁶⁰. Tačiau LYA išliko apskričių ir valsčių (1947) bei rajonų (1953, 1954) stribų sąrašai. Ten pat yra atskirų apskričių 1946, 1948, 1950 m. stribų sąrašai. Išsamiausi yra 1953 ir 1954 m. sąrašai. Juose nurodyta stribų pavardės, vardai, tėvavardžiai, gimimo metai, kilmė, tautybė, išsimokslinimas, šeimyninė padėtis, partiškumas, pareigos, darbo stažas. Kartu verta pažymėti, kad sovietiniais laikais buvo paskelbti devyniuose Lietuvos rajonuose (Alytaus, Jurbarko, Lazdijų, Plungės, Raseinių, Šilalės, Šilutės, Tauragės, Varėnos) pokario metais partizanų sunaikintų sovietinių aktyvistų, tarp jų ir stribų, sąrašai⁶¹, nurodant pavardę, vardą, tėvo vardą, gimimo metus arba amžių ir žuvimo datą. Minėtus sąrašus, remdamiesi Valstybės saugumo komiteto (KGB) prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos pateiktais duomenimis, parengė LKP CK ir LSSR KGB nurodymu sudarytos Lietuvos SSR Mokslų akademijos archyviniais dokumentams skelbti redakcijos darbuotojai Boleslovas Baranauskas, Ričardas Čepas, Viktoras Ditkevičius, Jakovas Vicas ir kiti. Iš tikrųjų beveik visi jie buvo Partijos istorijos instituto prie LKP CK darbuotojai. Istorikai A. Anušauskas ir Vytautas

⁵⁸ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 3: *Lietuvos partizanų spauda (1944–1949)*, sudaryt. A. Lickis, Vilnius, 1995, p. 13–15, 57–59, 178–179, 229–233, 302–306, 321–324, 329–330, 343–344, 348–349, 366–367, 427–428, 450–453, 458–460, 472–477; *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 4: *Lietuvos partizanų spauda (1950–1956)*, sudaryt. A. Lickis, Vilnius, 1996, p. 199–201, 296.

⁵⁹ А. Б у б н и с, Бывший архив КГБ Литовской ССР: состав, количество и упорядочение документов, Эстонско–латышский–литовский совместный семинар, „Документы КГБ в Балтийских странах“: Доклады, Таллин, 1996, с. 36.

⁶⁰ А. Б у б н и с, Документальное наследие бывшего КГБ Лат. ССР в Латвийском государственном архиве: хранение и перспективы; Х. Мяги, Вывезенные из Эстонии документы КГБ, *Документы КГБ в Балтийских странах*, с. 19, 70.

⁶¹ Buržuazinių nacionalistų nužudytų žmonių Dzūkijoje sąrašas: Alytaus rajonas, Lazdijų rajonas, Varėnos rajonas, *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje*: Archyviniai dokumentai, VI rinkinys, spaudai paruošė V. Ditkevičius, Vilnius, 1964, p. 169–230; Buržuazinių nacionalistų nužudytų žmonių sąrašas: Tauragės rajonas, Šilalės rajonas, Šilutės rajonas, Jurbarko rajonas, Raseinių rajonas, *Kruvinos žudikų pėdos*: Archyviniai dokumentai, IX rinkinys, rinkinį sudarė R. Čepas, Vilnius, 1968, p. 233–330; Buržuazinio nacionalizmo aukos Plungės rajone, *Tarybų Lietuva*, 1990 06 25–08 20, p. 3.

Kučinskas, remdamiesi iš LSSR KGB gautais duomenimis, taip pat sudarė chronologinį kovose su partizanais žuvusių Sovietų Sąjungos kariškių bei LSSR represinių struktūrų darbuotojų, tarp jų ir sribų, sąrašą⁶². Tačiau visi minėti sąrašai yra nepilni, nevisiškai tikslūs, iškreiptos kai kurios pavardės bei vietovardžiai.

Partizanų atsiminimai ir liudijimai

Be istorikų, žurnalistų ir rašytojų kūrinių, dokumentų rinkinių, apie sribus daug rašyta memuarinėje literatūroje. Svarbus šaltinis yra partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų atsiminimai. Individualiuose pasakojimuose atsispindi žmonių charakteriai, dvasinė pasaulėjauta, moralinės nuostatos. Per asmeninę patirtį pateikti laisvės kovų dalyvių išgyvenimai, kančios ir skriaudos. Atsiminimuose pateikta daug duomenų apie ginkluoto pasipriešinimo požiūrį ir poveikį sribams, apie susirėmimus su sribais, jų siautėjimus ir nusikaltimus, „liaudies gynėjams“ taikytas bausmes ir t. t. Šiuo požiūriu vertingos partizanų vadų Juozo Lukšos (Daumanto)⁶³ ir Antano Ramausko (Vanago)⁶⁴ atsiminimų knygos. Jos buvo parašytos (Vakaruose ir Lietuvoje) sovietinės okupacijos laikais, dar tebevykstant ar vos pasibaigus laisvės kovoms. Prasidėjus Atgimimui, daug pasipriešinimo dalyvių atsiminimų paskelbta Respublikos ir rajonų laikraščiuose bei žurnaluose, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos leidiniuose „Tremtinys“ ir „Laisvės kovų archyvas“, taip pat išleista atskiromis knygomis⁶⁵. Išliekamąją vertę turi Monikos Alūzaitės-Kuličauskienės⁶⁶, Romo Kauniečio⁶⁷, Aldonos Vilutienės⁶⁸ parengti didelės apimties laisvės kovų dalyvių atsiminimų rinkiniai su autentiškais dokumentais iš partizanų ir čekistų archyvų.

Sovietiniais laikais, daugiausia septintajame dešimtmetyje, buvo išleista keliolika archyvinų dokumentų rinkinių, kuriuose buvo pateikti čekistų sučiuptų partizanų

⁶² A. Anušauskas, V. Kučinskas, *Lietuvos laisvės kovos: Lietuvos ginkluotosios rezistencijos 1944–1953 m. kovų žemėlapiai*, Vilnius, 1991, p. 10–86.

⁶³ J. Daumantas, *Partizanai*, Trečias patais. ir papild. leidimas, Vilnius: Vaga, 1990, 430 p.

⁶⁴ A. Ramauskas (Vanagas), *Daugel krito sūnų...*, Vilnius: Mintis, 1991, 446 p.

⁶⁵ P. Pečiūlaitis, *Šitą paimkite gyvą: Atsiminimai*, Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, 1993, 304 p.; *Partizanų kovos Šiaulių krašte: Archyvinė medžiaga, prisiminimai*, sudaryt. D. Malinauskienė, Šiauliai: Saulės Delta, 1996, 143 p.; *Tada, kai žuvom dėl Tėvynės: Atsiminimai*, Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, 1996, 254 p. ir kt.

⁶⁶ *Erškėčių keliu: Atsiminimai, straipsniai, partizanų archyvo dokumentai ir kiti liudijimai apie pokarį Žemaičiuose*, sudaryt. M. Alūzaitė-Kuličauskienė, Kaunas: Aušra, 1996, 527 p.

⁶⁷ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sudarė, nuotraukas ir archyvinę medžiagą pateikė R. Kaunietis, Vilnius: Vaga, 1996, 909 p.

⁶⁸ A. Vilutienė, *Trečioji vėliavos spalva: Prisiminimų rinktinė*, Vilnius: Žalioji pasaulis, 1996, 486 p.

parodymai⁶⁹. Skirtingai nuo laisvės kovų dalyvių memuarų, parašytų savanoriškai, laisva valia, partizanų parodymai dažniausiai buvo išlupti kankinimais, grasinimais ar šantažu, o kartais tardytojų dar ir tendencingai suredaguoti. Tačiau ir iš čekistų aprobuotų protokolų matyti, kad partizanus daugiausia persekiojo SSSR vidaus kariuomenės daliniai, o ne „liaudies gynėjai“. Verta pažymėti, kad partiniai ir čekistiniai propagandistai, norėdami iškelti stribų vaidmenį slopinant partizaninį sąjūdį, nevengė ir atvirų klautočių. 1945 m. suimti partizanų rėmėjai Gegužinės (Jonavos r.) bažnyčios klebonas Steponas Rudžionis ir Alytaus parapijos kunigas Pranas Šliumpa tardomi ne kartą minėjo jiems žinomas partizanų surengtas pasalas ar kautynes su sovietinės armijos ir NKVD kariuomenės daliniais ir įgulomis. Tai užfiksuota 1960 bei 1963 m. išleistuose archyvinių dokumentų rinkiniuose „Žudikai bažnyčios prieglobstyje“⁷⁰. Po dvidešimties metų (1983) išleistame dokumentų rinkinyje „Bažnyčios prieglobstyje“ pateikti tie patys minėtų dvasininkų parodymai. Tačiau kai kurios parodymų vietos buvo pakeistos. Ten, kur anksčiau buvo minimi prieš partizanus kovoję NKVD kariuomenės daliniai ar įgulos, vėliau buvo parašyta, jog tai „liaudies gynėjų būriai“⁷¹. Iš liudytojų (dažnai nuo partizanų nukentėjusių stribų artimųjų) apklausos protokolų taip pat sužinome, kad „banditai“ įvairiais būdais stengėsi įbauginti stribus. Jiems buvo perduodami žodžiai ar siunčiami rašytiniai įspėjimai su reikalavimais nutraukti tarnybą stribų daliniuose, priešingu atveju buvo grasinama konfiskuoti turtą, sudeginti namus ir pagaliau – sušaudyti.

Stribų atsiminimai

Vienas iš šaltinių, tiriant stribus, yra pačių „liaudies gynėjų“ atsiminimai. Skirtingai nuo gausių 1918–1919 m. „proletarinės revoliucijos“ dalyvių, sovietinių fron-

⁶⁹ *Žudikai bažnyčios prieglobstyje: Archyviniai dokumentai*, II rinkinys, Antras papild. leidimas, rinkinį paruošė B. Baranauskas ir G. Erslavaitė, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I–kla, 1963, 355 p.; *Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą*, III rinkinys, spaudai paruošė B. Baranauskas, J. Vicas, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I–kla, 1961, 147 p.; *Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą*, V rinkinys, spaudai paruošė B. Baranauskas, J. Vicas, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I–kla, 1962, 300 p.; *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje: Archyviniai dokumentai*, VI rinkinys, spaudai paruošė V. Ditkevičius, Vilnius: Mintis, 1964, 232 p.; *Hitleriniai parašutininkai: Archyviniai dokumentai*, VIII rinkinys, rinkinį sudarė B. Baranauskas, Vilnius: Mintis, 1966, 167 p.; *Kruvinos žudikų pėdos: Archyviniai dokumentai*, IX rinkinys, rinkinį sudarė R. Čepas, Vilnius: Mintis, 1968, 332 p.; *Bažnyčios prieglobstyje. Kalba faktai: Dokumentų rinkinys*, sudarė K. Strumskis, Vilnius: Mintis, 1983, 228 p.

⁷⁰ *Žudikai bažnyčios prieglobstyje: Archyviniai dokumentai*, II rinkinys, rinkinį paruošė B. Baranauskas ir G. Erslavaitė, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. I–kla, 1960, p. 69, 100, 101; *Žudikai bažnyčios prieglobstyje: Archyviniai dokumentai*, II rinkinys, Antras papild. leidimas, rinkinį sudarė B. Baranauskas ir G. Erslavaitė, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I–kla, 1963, p. 159, 191, 192.

⁷¹ *Bažnyčios prieglobstyje. Kalba faktai: Dokumentų rinkinys*, sudarė K. Strumskis, Vilnius: Mintis, 1983, p. 110, 165.

tininkų ir partizanų atsiminimų, sribų „memuarai“ pasirodė gana vėlai. Buvo išleistos tik dvi knygos⁷² bei atsiminimų rinkinys⁷³. Sovietinėje periodinėje spaudoje patys „liaudies gynėjai“ taip pat labai retai ir mažai dalijosi savo „audringos jaunystės“ nuotykiams⁷⁴. Matyt, sribai – okupantų represinių struktūrų pagalbininkai – ne labai kuo galėjo pasigirti savo „memuaruose“. Buvę naikintojai žinojo ir jautė, kad ir praėjus kelioms dešimtims metų po įvykdytų piktadarybių žymi lietuvių tautos dalis (buvę politiniai kaliniai, tremtiniai, partizanai ir jų artimieji) nekenčia jų. Tarp sribų, pirmiausia tarp naikintojų batalionų senbuvų, nebuvo didesnio intelekto asmenybių. Verta pažymėti, kad minėtas atsiminimų knygas parašė padedami literatūrinio bendraautorio, neeiliniai sribai. Vienas jų buvo sribų būrio komjau-nimo organizacijos sekretorius, o kitas – valstybės saugumo organų karininkas, naikintojų dalinio vadas. Abi knygas spaudai parengė literatūrinis bendraautoris žurnalistas Antanas Čalnaris. Beveik visus sribų atsiminimus minėtam rinkiniui taip pat parengė arba užrašė literatai.

Atsiminimuose buvę „gynėjai“ daugiausia pasakoja apie laimėtas kovas su partizanais, apie savo bendražygius bei vadus (daugiausia nelietuvių tautybės). Verta pažymėti, kad L. Banevičius ir K. Jevseičikas atsiminimų knygoje užsimena apie savo tarnybą partizanais apsimitusių smogikų būriuose, įvykdytas provokacijas, siekiant įgyti partizanų pasitikėjimą. Plačiai aprašomi „banditų susidorojimai“ su „vargingaisiais valstiečiais“, tačiau nė žodžiu neužsimenama apie naikintojų „pagalbą“ vežant, arba dalyvavimą tremtinių turto dalybose, ūkininkų išbuožinime...

Archyvai

Gausiausiai medžiagos apie sribų veiklą sukaupta Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (VRM) bei Lietuvos ypatingajame archyvuose. VRM archyve pirmiausia paminėtinas 141 fondas, – Lietuvos SSR NKVD sekretoriatas. Jame saugomi 1944–1946 metų LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro ar jo pavaduotojų įsakymai ir direktyvos dėl naikintojų batalionų organizavimo, sribų karinio rengimo, politinio lavinimo, neraštingumo likvidavimo, tarnybinės drausmės stiprinimo, pasižymėjusių sribų piniginio skatinimo, NKVD agentų diegimo naikintojų būriuose, sribų patikimumo tikrinimo. Lietuvos enkavedistų ataskaitose ir pranešimuose SSSR NKVD apie LSSR NKVD veiklą yra žinių apie naikintojų batalionų ir sribų skaičių, jų apginklavimą.

⁷² L. Banevičius, *Tėviškė šaukė į kovą: Buvusio liaudies gynėjo atsiminimai*, Vilnius: Mintis, 1987, 162 p.; K. Jevseičikas, *Giltinės sutramdymas: Pokario kovų atsiminimai*, Vilnius: Periodika, 1989, 162 p.

⁷³ *Liaudies gynėjų žodis*. Sudaryt. A. Rimkus, ats. red. J. Jermalavičius, Vilnius: Mintis, 1987, 238 p.

⁷⁴ Susitikimas, *Švyturys*, 1982, Nr. 23, p. 6–9.

142 fonde – Lietuvos SSR NKVD kadruž skyrius – saugomos metinės ir pusmetinės ataskaitos SSSR NKVD kadruž skyriui apie susirėmimuose su partizanais žuvusius stribus.

Remiantis SSSR valdžios nutarimu, 1947 m. kovo 1 d. stribų būriai iš Vidaus reikalų ministerijos buvo perduoti Valstybės saugumo ministerijos žinion. Todėl nuo 1947 m. visi dokumentai apie stribus buvo kaupiami LSSR valstybės saugumo ministerijos archyve (dabar – LYA). Didžiausiame archyvo fonde K-1 laikomi SSSR, MGB ir KGB įsakymai, direktyvos ir instrukcijos dėl stribų batalionų ir būrių organizavimo, apginklavimo ir veiklos, Lietuvos SSR MGB įsakymai, MGB 2-N valdybos potvarkiai ir nurodymai dėl stribų karinio rengimo ir politinio lavinimo pagal patvirtintas programas, materialinio skatinimo už nukautus ar sučiuptus partizanus, taip pat LSSR NKVD ar MGB vadovų bei šių žinybų apskričių skyrių viršininkų įsakymai dėl nuobaudų ir bausmių skyrimo stribams už tarnybinės drausmės pažeidimus, bailumą, dezertyravimą, kriminalinius nusikaltimus. Ten pat yra LSSR MGB susirašinėjimas su MGB apskričių skyriais ir sričių valdybomis apie stribų būrių veiklą, dalyvavimą baudžiamosiose akcijose prieš partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus, LSSR MGB operatyvinės suvestinės, pažymos ir specialūs pranešimai SSSR NKVD, MGB ir KGB vadovams, LKP(b) CK sekretoriams ir LSSR administracijos vadovams apie „kovą su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis“. Svarbią reikšmę turi ir apskričių ir valsčių stribų vardiniai sąrašai, tarnybinės charakteristikos, statistiniai duomenys apie stribų būrių ir naikintųjų skaičių.

Tačiau LYA trūksta nemažai vertingos dokumentinės medžiagos. Nėra minėtų „liaudies gynėjų“ įskaitinių asmens bylų – išvežtos į Rusiją. Be to, dar 1953 m. speciali Lietuvos SSR MVD komisija sunaikino kaip neturinčias operatyvinės ir tarnybinės reikšmės LSSR MGB apskričių skyrių „vadovavimo liaudies gynimo būriams bylas“ (apskričių skyrių ataskaitos apie stribų darbą, susirašinėjimą su LSSR MGB apie stribų tarnybą ir t. t.). Kartu buvo sunaikintos ir MGB apskričių skyrių užvestos „liaudies gynimo būrių stebėjimo bylos“, t. y. stribų sekimo ir verbavimo medžiaga.

Nemažai vertingos medžiagos saugoma Lietuvos visuomenės organizacijų archyve. Pirmiausia paminėtinas fondas 1771 – Lietuvos komunistų partijos centro komitetas, – kur saugomi LKP(b) CK ir CK biuro nutarimai (ypatingasis aplankas) bei LKP(b) apskričių komitetų nutarimai dėl naikinamųjų batalionų organizavimo, jų kovingumo stiprinimo, stribų politinio ir idėjinio auklėjimo. Taip pat ten saugoma LKP(b) CK administracinio, ypatingojo ir karinio skyrių susirašinėjimo su partijos apskričių komitetais medžiaga stribų karinio rengimo, komunistinės ideologijos poveikio stiprinimo, materialinio aprūpinimo klausimais. Faktų apie stribų įvykdytus nusikaltimus pateikta LSSR prokuratūros, partijos apskričių ir sričių komitetų bei LSSR MGB pranešimuose ir informacijose LKP(b) centro komitetui apie socialistinio teisėtumo ir moralės normų pažeidimus čekistų kolektyvuose, kariniuose ir stribų daliniuose. Fonde 4421 – Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos centro komitetas – laikomi LLKJS CK nutarimai stribų politinio švietimo, komjau-

nimo kuopelių kūrimo būriuose ir kitais klausimais. Išanalizuotos ten saugomos LLKJS CK pusmečių ir metinės statistinės ataskaitos apie komjaunimo organizacijų kiekybės sudėtį ir kaitą, peržiūrėtos komjaunimo apskričių komitetų informacijos apie „kovą su nacionalistiniu pogrindžiu“, pažymos apie žuvusius stribus – komjaunuolius ir kiti dokumentai.

Lietuvos centriniame valstybės archyve yra LSSR liaudies komisarų tarybos (ministrų tarybos) fondas (R-754), kur laikomi bendri LSSR LKT ir LKP(b) CK bei LSSR ministrų tarybos nutarimai dėl naikinamųjų būrių kūrimo, stribų etatų nustatymo ir jų paskirstymo pagal apskritis, dėl stribų materialinio ir pensinio aprūpinimo, medicininio aptarnavimo ir įdarbinimo išformavus baudžiamuosius būrius.

Lietuvos genocido aukų muziejuje saugoma buvusio Lietuvos SSR KGB čekistų šlovės muziejaus ekspozicinė medžiaga ir duomenys apie bendrą stribų skaičių, išskeltus į vadovaujantį darbą bei žuvusius stribus.

Beveik visi archyviniai dokumentai yra rusų kalba, rašyti ranka (daugiausia karo ar pirmaisiais pokario metais) arba spausdinti rašomąja mašinėle. SSSR NKVD, SSSR MGB įsakymai ir direktyvos yra dokumentų kopijos, o Lietuvos partinių ir represinių žinybų dokumentai – dažniausiai originalai, pasirašyti atitinkamų pareigūnų arba patvirtinti nuorašai. Nemažai dokumentų, pirmiausia tie, kur kalbama apie partizanų ir kitų antisovietinio pogrindžio dalyvių veiklą, yra tendencingi. Juose vyrauja žinoma bolševikinė čekistinė terminija („banditai“, „gaujos“, „buržuaziniai nacionalistai“, „buožės“ ir t. t.). Mažai išlikę dokumentų apie naikintojų nusikaltimus žmoniškumui, taikių gyventojų žudymą bei kankinimą ir už šias piktadarybes nubaustus stribus. Galima teigti, kad kai kurių žiauriausių stribų įvykdytų nusikaltimų sąmoningai neužregistravo ir nedokumentavo nei sovietinės valdžios įstaigos, nei čekistai. Neretai kaltė už tai buvo suverčiama partizanams arba „nežinomiems nusikaltėliams“. Be to, dalis stribų veiklą kompromituojančios medžiagos galėjo būti čekistų sunaikinta. Kita vertus, pranešimai ir raportai apie stribų „žygdarbius“ kovojant su partizanais, persekiojant jų rėmėjus dažnai būdavo išpūsti. Tačiau nekelia abejonių statistiniai duomenys apie naikintojų batalionų ir stribų skaičių krašte ir apskrityse, jų sudėtį, apginklavimą, materialinį ir socialinį aprūpinimą.

Istoriografinė analizė įgalina padaryti išvadą, kad stribų problema nėra visapusiškai ir objektyviai ištirta. Stribų veiklos ir vaidmens vertinimai yra labai įvairūs ir dažnai prieštaringi. Istorinėje literatūroje pateikta daug skirtingų duomenų apie gyvų ir žuvusių stribų skaičių, apie jų susirėmimus su partizanais ir stribų jiems padarytus nuostolius ir pan. Nors apie stribus ir paskelbta (pirmiausia Atgimimo laikotarpiu) daug straipsnių periodinėje spaudoje bei Lietuvos istorijai skirtose knygose, tačiau juose nagrinėjamas dažniausiai atskiras stribų veiklos periodas arba koks nors vienas jų veiklos aspektas. Stribų būrių veikla per visą egzistavimo dešimtmetį neištirta ir neapibendrinta.

Naikintojų batalionų ir būrių organizavimo tikslus ir uždavinius, jų struktūrą, jiems vadovavusias žinybas, stribų skaičiaus ir sudėties kaitą, „liaudies gynėjų“

vaidmenį užgniaužiant pasipriešinimo sąjūdį padėtų atskleisti ir nustatyti buvusių Lietuvos SSR represinių, partinių ir valstybinių archyvų įslaptintų fondų medžiaga.

Summary

EUGENIJUS GRUNSKIS

THE HISTORIOGRAPHY OF "PEOPLE'S DEFENDERS" (STRIBAI) IN LITHUANIA

By order of NKVD of the USSR, establishment of special voluntary militarized pursuit battalions (Rus. – *istrebiteľnyje bataliony*) was started in Lithuania in 1944. 'Stribai' was the popular name of participants of these battalions (former hired labourers, new settlers, workers, locals and new-comers from the Soviet Union). In 1944–1954 they helped the NKVD–MGB structures to persecute and annihilate the Lithuanian partisans and their supporters, deport the local farmers to Siberia, control the payment of taxes and grain deliveries to the state introduced by the occupation government. In 1945 the pursuit battalions included 11 thou. people, whereas, in 1954 – 1 thou.

The present article is devoted to a historiographical analysis of 'stribai' movement. Special monographs on this subject are missing so far. Fragmentary reviews of the activity of pursuit battalions are contained in the books written by Soviet historians P. Olekas, S. Laurinaitis and A. Rakūnas and devoted to the problems of collectivization and establishment of socialism in Lithuania. This issue is also touched upon in J. Jarmalavičius' and Rakūnas' articles in periodicals. A concise analysis of the composition and activity of pursuit battalions is included in A. Augus' (historian) and R. Stanislovaitis' (lawyer) dissertations for a candidate's degree devoted to so called class struggle.

In the mentioned works the activity of 'stribai' is highlighted from the viewpoint of Soviet ideology. The emphasis is put on the cruelties of partisans and attempts of 'stribai' to defend Soviet activists and new settlers from partisans. The common conclusion of these works was that 'stribai' (not the Soviet army) broke down the anti-Soviet resistance and defended the Lithuanian people from so called terror of bandits.

After the national revival (1988) and restoration of Lithuania's independence (1990) the secret files of Soviet, party and repressive departments became available to public. On the grounds of archival material historian J. Starkauskas published a few articles about the formation and structure of pursuit battalions and their struggle against partisans. Historian N. Gaškaitė analysed in her articles the participation of 'stribai' in Soviet repressions against partisans, their supporters and peaceful inhabitants.

The historians from the Institute of Lithuanian History, Union of Lithuanian Political prisoners and Deportees started the publication of documents (in collections of documents and periodical press) related to the 'stribai' movement, i. e., decisions, decrees, instructions and reports of USSR and LSSR parties and repressive departments about the aims, number and structure of pursuit battalions and their participation in repressions against partisans and peaceful inhabitants. The documents of combined teams and commands of partisans are also published (warnings to 'stribai', reports about executed judgements to 'stribai' and their family members).

The largest part of material about 'stribai' movement is available at the special Archives of Lithuania, Lithuanian Archives of Public Organizations, Lithuanian Central state Archives and Archives of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Lithuania.